

ΟΙ ΠΡΑΞΕΙΣ ΤΟΥ ΝΟΤΑΡΙΟΥ ΚΕΡΚΥΡΑΣ ΙΩΑΝΝΗ ΧΟΝΤΡΟΜΑΤΗ (1472-1473)

ΥΠΟ

ΙΩΑΝΝΗ Μ. ΚΟΝΙΔΑΡΗ - ΓΕΩΡΓΙΟΥ Ε. ΡΟΔΟΛΑΚΗ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ι. Ο νοτάριος

Ο Ιωάννης Χοντρομάτης¹ είναι ο χρονολογικά πρώτος νοτάριος της Κέρκυρας του οποίου σώζεται ένας σημαντικός αριθμός πράξεων². Σε αντίθεση με άλλους νοτάριους του νησιού σώζονται για αυτόν και σχετικά βιογραφικά στοιχεία³.

1. Υιοθετήθηκε η γραφή "Χοντρομάτης" ως ορθότερη, η οποία παρουσιάζεται άλλωστε στις σημειώσεις στο περιθώριο των πράξεων αριθ. 27 και 71 (βλ. και σημ. αριθ. 20) και στο πρώτο σωζόμενο φύλλο (βλ. πράξη αριθ. 3). Η ίδια γραφή απαντά και σε πράξεις των συγχρόνων του νοτάριων Πέτρου Αγαπητού και Πέτρου Σπόγγου, των ετών 1514 και 1545 αντίστοιχα (βλ. σημ. αριθ. 4 και 10), καθώς και σε πράξη από 26 Μαρτίου 1505 (στίχοι 3-4) του νοτάριου Κέρκυρας Φιλίππου Κατωϊμέρη (φ. 58β'). Βλ. Ιστορικό Αρχείο Κέρκυρας (στη συνέχεια Ι.Α.Κ.), Διάφοροι Συμβολαιογράφοι, δεσμίδα 7, αριθ. 4.

2. Κατά καιρούς έχουν δημοσιευθεί συμβόλαια παλαιότερων νοτάριων της Κέρκυρας, όχι όμως κατάστιχα με μεγάλο αριθμό πράξεων. Επίσης ο Γ. Πεντόγαλος ανακάλυψε και δημοσίευσε ένα σπάραγμα του Γεωργίου Μόσχου του έτους 1466. Βλ. Γ. Πεντόγαλου, Γεώργιος Μόσχος νοτάριος Κερκύρας στα τελευταία χρόνια του ιε' αιώνα (νεότερα στοιχεία), *Πρακτικά Δ' Πανιονίου Συνεδρίου*, 1, Κέρκυρα 1980, σ. 293-302.

3. Πληροφορίες για το Χοντρομάτη στους: Λ. Βροκίνη, Προνομακά Παλατινής Κομητείας δικαιώματα εν Κερκύρα κατά την ΙΣΤ' εκατονταετηρίδα, "Λ.Βροκίνη Έργα", τ. Β', *Κερκυραϊκά Χρονικά* 17 (1973), σ. 110-139, ιδιαίτερα σ. 111, 119, 122-124, Γ. Πεντόγαλος, Ανέκδοτα έγγραφα του ιε' αιώνα σχετιζόμενα με την εκκλησιαστική ιστορία της Κέρκυρας, *Κερκυραϊκά Χρονικά* 19 (1974), σ. 126-139 και Κ. Φ. Ζαρίδη, Ο Μέγας Πρωτοπαπός Κερκύρας Αλέξιος Ραρτούρος Λόγιος του 16ου αι.(1504-1574), Κέρκυρα 1995, σ. 52-53 και σημ. 82.

Ο Χοντρομάτης ήταν Κερκυραίος, γιός του Παύλου Χοντρομάτη και είχε τρία αδέρφια, τους Νικόλαο, Βασίλειο και Δημήτριο. Η οικογένεια ήταν εγκατεστημένη στην πόλη της Κέρκυρας. Τα τέσσερα αδέρφια προέβησαν σε διανομή της πατρικής τους περιουσίας στις 12 Μαρτίου 1514 με συμβολαιογραφική πράξη του νοτάριου Πέτρου Αγαπητού⁴.

Από τις πηγές που σώζονται γίνεται γνωστό ότι ο Χοντρομάτης ανακηρύχθηκε Παλατίνος Κόμης από το Βενετσιάνο Κόμη Theodoro de Galeardis, που είχε τιμηθεί με το ίδιο αξίωμα από τον Φρειδερίκο τον Β' της Γερμανίας. Στη συνέχεια, με το δικαίωμα που του έδινε αυτός ο τίτλος ανακήρυξε Παλατίνο Κόμη το γνωστό λόγιο Λεονάρδο Φόρτιο, ο οποίος με τη σειρά του ανακήρυξε τους γιούς του σε κόμητες⁵. Το ονοματεπώνυμο του Χοντρομάτη με την προσωνυμία "Noder" ήταν καταγραμμένο στους καταλόγους των μελών των Γενικών Συμβουλίων της Κέρκυρας⁶.

Ο Χοντρομάτης υπήρξε νοτάριος ήδη το 1472, έτος της πρώτης από τις σωζό-

4. Βλ. Πέτρος Αγαπητός, νοτάριος της Κέρκυρας, φ. 16β' (Ι.Α.Κ., Διάφοροι Συμβολαιογράφοι δεσμίδα 4, αριθ. 7). Στο ίδιο φύλλο υπάρχουν δύο πράξεις, η πρώτη πλήρης και με ονόματα μορτυρών, αλλά διαγραμμένη με πλάγιες γραμμές και αμέσως κάτω από αυτήν, παρόμοια πράξη. Παρατίθενται στη συνέχεια οι πρώτοι στίχοι, που ενδιαφέρουν εν προκειμένω, αυτών των δύο πράξεων :

" † αφιδ' ημέρα ιβ' του Μαρτίου μηνός Ινδικτιώνος β' έσωθεν εργαστηρίου έμου νοταρίου Πέτρου του Αγαπητού εν τῇ ἀγορᾷ τῶν Κορυφῶν. [Νικόλαος] /² ό Χοντρομάτης, Βασίλης ό Χοντρομάτης, Ιωάννης ό Χοντρομάτης και Δημήτρ(ιος) ό Χοντρομάτης αὐτάδε[λφοι], /³ υιοί νόμιμοι του ποτέ Παύλου του Χοντρομάτη ό καθείς δια μέρους αὐτῶν τὰ ρηθέντα μέρη παρόντα σω[μα] /⁴ τικῶς ώμολόγησαν ότι τὴν σήμερον ταύτην τὴν ἡμέραν και ὤραν έσυμφώνησαν θεληματικῶ τρόπῳ και ἡ[μοί] /⁵ ρασαν τὰ παντοῖα πράγματα αὐτῶν τὰ πατρικᾶ, κινητᾶ και ἀκίνητα και έλαβε ό καθείς τὸ μερίδιον αὐ[του] ....."

" † τῇ αὐτῇ ἡμέρα έσωθεν εργαστηρίου έμου νοταρίου του ἄνωθεν. Κύρ Νικόλαος ό Χοντρομάτης, κύρ Βασίλειος ό Χοντρομάτης, Ιωάννης [ό] /² Χοντρομάτης και Δημήτριος ό Χοντρομάτης αὐτάδελφοι, υιοί νόμιμοι του ποτέ κύρ Παύλου του Χοντρομάτη, έγκά /³ τοικοι είς τὴν παροῦσαν πόλιν τῶν Κορυφῶν ό καθείς δια μέρους αὐτου, πάντες σωματικῶς και έκουσία αὐτῶν βου[λῆ και] /⁴ θελήσει ώμολόγησαν και είπαν ότι ἡσιάσθησαν ἀμφοτεροί θεληματικῶ τρόπῳ δια τὸ τῆς ἐπικοινωνίας και ἀ[δελ] /⁵ φροσύνης αὐτῶν κοινῶν πραγμάτων πατρικῶν τους και ιδίων τους κινητῶν τε και ὑποστατικῶν....."

5. Βλ. πράξη ανακηρύξεως του γιού του Φόρτιου Ιωάννη-Βαπτιστή, την οποία δημοσιεύει ο Β ρ ο κ ί ν η ς , ό.π., σ. 111-112, από κατάστιχο του νοτάριου της Κέρκυρας Ματθαίου Παραστάτη (=Παραστάθη) που περιέχει πράξεις των ετών 1540-1544 .

6. Βλ. Β ρ ο κ ί ν η , ό.π., σ. 122, ό οποίος μνημονεύει αναγραφή στους καταλόγους κατά τα έτη 1490, 1497, 1524 και 1548. Απορία δημιουργεί η τελευταία χρονολογία (1548), αφού ο Χοντρομάτης δεν πρέπει να βρισκόταν τότε στη ζωή.

μενες πράξεις του. Πράξεις των ετών 1500, 1503 και 1510 πείθουν ότι την εποχή εκείνη εξακολουθούσε να ασκεί το λειτούργημα του συμβολαιογράφου⁷.

Για το τέλος του Χοντρομάτη δεν έχουμε εξακριβωμένες πληροφορίες. Γνωρίζουμε ότι στις 1 Νοεμβρίου 1536 συνέταξε τη διαθήκη του στο νοτάριο παπα-Πέτρο Βραγανιώτη⁸. Στη διαθήκη αυτή είχε καταστήσει κληρονόμους τα ανήψια του, τους αδελφούς Ραρτούρους⁹, με την υποχρέωση να πληρώνουν το ενοίκιο του σπιτιού της συζύγου του Μαρούλας, όσο αυτή θα ζούσε. Από πράξη της 17 Μαρτίου 1545 πληροφορούμεθα ότι η εν λόγω Μαρούλα, η οποία στο μεταξύ είχε ξαναπαντρευτεί, συμβιβάστηκε τελικώς με τους Ραρτούρους στο θέμα της καταβολής του ενοικίου¹⁰.

7. Βλ. τις πράξεις αριθ. 27 (σημείωση στο περιθώριό της), 86 και 87. Βλ. επίσης Σ. Α σ δ ρ α χ ά, Φεουδαλική πρόσοδος και γαιοπρόσοδος στην Κέρκυρα την εποχή της βενετικής κυριαρχίας, "Οικονομία και Νοοτροπίες", Αθήνα 1988, σ. 65 και 75, όπου δημοσιεύεται συμβόλαιο του Χοντρομάτη του 1510.

8. Βλ. πράξη του νοταρίου Πέτρου Σπόγγου, της 17 Μαρτίου 1545 (στίχος 8-9), που δημοσιεύεται αμέσως πιο κάτω (σημ. 10), στην οποία μνημονεύεται η διαθήκη αυτή. Ο νοτάριος "παπά κύρ Πέτρος" πρέπει να είναι ο Πέτρος Βραγανιώτης (Ι.Α.Κ. Συμβολαιογράφοι, ψηφίο Β, δεσμίδα 176), γιατί είναι ο μόνος ιερέας και νοτάριος της Κέρκυρας (πόλη), που υπάσχει εκείνη την εποχή με το όνομα Πέτρος. Την ταύτιση δέχεται και η Ζαρίδη, ό.π., σ. 53.

9. Για τον Αλέξιο Ραρτούρο πρωτοπαπά της Κέρκυρας και γνωστό λόγιο, τα αδέρφια του Ιωάννη και Σωφρόνιο και τον πατέρα τους Αλοΐσιο, από τους πιο σημαντικούς πρωτοπαπάδες της Κέρκυρας, βλ. περισσότερα στην αδ ήσε μονογραφία της Ζαρίδη, ό.π., σημ.3).

10. Η πράξη του νοταρίου της Κέρκυρας Πέτρου Σπόγγου (Ι.Α.Κ. Συμβολαιογράφοι, ψηφίο Σ, δεσμίδες 146-148 φ. 149β'), έχει ως εξής:

"† αφμε' ήμέρα ιζ' του Μαρτίου μηνός ινδικτιώνος α'. Έσωθεν της ένδόξου μονής του παμμεγίστου Ταξιάρχου /² της κοινότη(ης) Κορυφών, έν τῷ Ιουδαϊκῷ ὄρει ὁ εὐλαβέστατος παπά κύρ Ἀλέξιος ὁ Ραρτουῦρος /³ καί κύρ Ταντελέων ὁ Ραρτουῦρος λεγόμενος παπα-Ιωάννης ἀδελφοί, διά μέρ(ους) αὐτῶν καί /⁴ διά μέρους του εὐλαβεστάτου κύρ Σωφρονίου ἱερομονάχου ἀδελφοῦ αὐτῶν ὑποσχόμενοι /⁵ αὐτοί δέ ράτο ὑπέρ ἐκείνου ἀπό ἐνός μέρους καί κυράτζα Μαρούλα(α) συμβία πρώην γυνή /⁶ του ποτέ κύρ Ἰωάνν(ου) Χοντρομάτη νῦν δέ συμβία του μισέρ Προγόνου Μπούα διά μέρ(ους) /⁷ αὐτῆς ἀπό ἐτέρου. Τά ρηθέντα δύο μέρη παρόντα ὠμολ(όγησαν) οὕτως ὅτι ἐπειδή ὁ ρηθείς /⁸ ποτέ κύρ Ἰωάννης έν τῇ ἰεσχάτη διαθήκῃ ἦν ἐποίησεν εἰς διόρθωσιν τῶν ἐκείνου πραγμάτων γεγραμμένη ἐκ /⁹ χειρός του εὐλαβεστάτου παπά κύρ Πέτρου νοταρίου ήμέρα [α'] του Νοεμβρίου μηνός αφλστ' ἄφησεν ὅτι ἡ ρηθ(εῖσα) /¹⁰ ἀδελφό(της) ὡς διάδοχος τῶν ἐκείνου ὀφείλει δίδει τῆς εἰρημένης κυράτζ(α) Μαρούλας τοκάτα /¹¹ δουκάτα τρία διά νοίκ(ι) τῆς οἰκίας αὐτῆς μέχρι τέλ(ους) ζωῆς αὐτῆς καί ἡ ρηθ(εῖσα) ἀδελφοτ(ης) οὐ δίδει /¹² αὐτά λέγουσα ὅτι ἡ ρηθεῖσα κυράτζα Μαρούλα ἐσυζεύχθη ἐτέρῳ ἀνδρὶ καί οὐκ ἐστιν ὑπο /¹³ σχόμενοι δοῦναι τὰ αὐτά δουκάτα τρία καί δι' αὐτ(ῶν) εἶχον διαφοράν καί θέλοντες ἐκ /¹⁴ λείψαι ἀπό κρίσεων καί ἐξώσεων, διά τούτο τα

1545

Από τα στοιχεία αυτά συνάγεται ότι ο Χοντρομάτης πέθανε μετά το 1536 και ικανό χρόνο πριν το 1545.

II. Το κατάστιχο

Το κατάστιχο του Χοντρομάτη επισημάνθηκε μαζί με πολλά άλλα των παλαιότερων Νοτάριων της Κέρκυρας κατά τη διάρκεια επανειλημμένων από το έτος 1973 και εντεύθεν επιστημονικών αποστολών, που πραγματοποιήθηκαν από το ερευνητικό προσωπικό του Κέντρου Ερεύνης της Ιστορίας του Ελληνικού Δικαίου της Ακαδημίας Αθηνών στο Ιστορικό Αρχείο της Κέρκυρας. Μεγάλο μέρος του υλικού αυτού φωτογραφήθηκε με την προοπτική να μελετηθεί και να εκδοθεί.

Η φιλολογία όμως γύρω από το εν λόγω κατάστιχο αρχίζει πολύ νωρίτερα. Πρώτος ο Λαυρέντιος Βροκίνης¹¹, το Νοέμβριο του 1883, διαπιστώνει ότι πρέπει να αποδοθεί στον Χοντρομάτη ένα ανώνυμο εικοσασέλιδο τμήμα βιβλίου συμβολαιογραφικών πράξεων του Αρχαιοφυλακείου της Κέρκυρας που περιλαμβάνει πράξεις των ετών 1472-1476 και επισημαίνει ότι στην επόμενη της πρώτης σελίδας αυτού του βιβλίου βρίσκεται σημείωση με χρονολογία 20 Νοεμβρίου 1777¹². Ο Γεράσιμος Πεντόγαλος συμπληρώνει τις σχετικές πληροφορίες και εκδίδει τρεις πράξεις του Χοντρομάτη από το κατάστιχο, ισχυρίζεται όμως ότι πρόκειται για δύο διαφορετικά βιβλία, επειδή τα στοιχεία που δίνει ο Βροκίνης δεν συμπίπτουν με εκείνα του κατάστιχου που έχει υπόψη του¹³.

Το ακριβές είναι ότι έχουμε εν προκειμένω να κάνουμε με ένα και το αυτό κατάστιχο συμβολαίων του Χοντρομάτη, εκείνο που εκδίδεται στη συνέχεια, το οποίο έχασε στο διάστημα των ετών που μεσολάβησαν μερικά φύλλα. Την ταύτιση αυτή

ρηθέντα δύο μέρη τήν σήμερον θεληματικῶς συνεφ(ώνησαν) / ¹⁵ ἐν τρόπῳ τοιῶδε ὅτι ἡ εἰρημένη ἀδελφότης) ὀφείλει δίδειτῆς εἰρημένης κυράτσα Μαρούλας / ¹⁶ τοκάτα διὰ τὸ ρηθέν νοίκ(ι) δουκάτα ἐν καὶ ἡμισυ καὶ οὐχὶ πλέον μέχρι τέλ(ους) ζωῆς αὐτῆς / ¹⁷ [[καί]] ὀπ<οῖ>ον ὀφείλει δίδει εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ χρόνου ἦτοι ἐν τῇ ιβ' τοῦ Δεκεμβρίου μηνὸς / ¹⁸ ἀρχίζοντας ὁ καιρὸς ἐκ τῆς ιβ' τοῦ ἐρχομένου Δεκεμβρίου. Ἐπειδὴ τὸ αὐτὸ ὁμολογεῖ / ¹⁹ ἡ ρηθεῖσα κυράτσα Μαρούλα ὅτι ἐνὶ πληρωμένη καὶ δια μείζονα ἐνδειξιν ἐγγέγρα(πται) / ²⁰ τὸ παρὸν νοταρικὸν ἔγγραφον. Ἐνώπιον παπὰ κὺρ Νικολάου τοῦ Μωραῖτη / ²¹ καὶ μισέρ Τουμάζου Φρά(ντη) μαρτύρων πρὸς τοῦτο κληθέντων καὶ ἀξιωθέντων".

11. Β ρ ο κ ί ν η ς , ὁ.π., σ. 122-123. "...Τμήμα δέ τι εικοσισέλιδον της Βίβλου των συμβολαιογραφικών τούτου πράξεων, ὅπερ ανέκαθεν τεταγμένον εν ιδία δέσμη των ελλειπών και αφανών βιβλίων των Συμβολαιογράφων ελογίζετο πρώην ως ασήμου Συμβολαιογράφου, εξιχνιάσαντες, ὅτε περί του Χονδρομάτου κατεγινόμεθα..."

12. Η σημείωση αυτή, που τη μεταγράφει ο Β ρ ο κ ί ν η ς , ὁ.π., σ. 123, είναι εκείνη του φ. 2α' (πράξη 6) του κατάστιχου του Χοντρομάτη.

13. Π ε ν τ ὄ γ α λ ο ς , ὁ.π., σ. 126-127.

ισχυροποιεί τόσο η σημείωση του φύλλου 2α', που αποτελεί απόδειξη ότι πρόκειται για το χειρόγραφο που είχε υπόψη του ο Βροκίνης¹⁴, όσο και η έως σήμερα αρχειοθέτησή του στην ομάδα "Διάφοροι Συμβολαιογράφοι"¹⁵

Το κατάστιχο είναι ακέφαλο και κολοβό και έχει 17 φύλλα¹⁶. Το φ. 12α' είναι άγραφο και μεταξύ των φ. 10 και 11 λείπει ένα φύλλο. Το κατάστιχο φέρει περισσότερες αριθμήσεις, τρεις στο αριστερό περιθώριο και μία στο δεξιό. Στο αριστερό περιθώριο, η πρώτη από πάνω προς τα κάτω αρίθμηση φέρει τα στοιχεία χ^α 195-209 και ευρίσκεται μόνο στη εμπρόσθια όψη των φύλλων (recto), αρχίζοντας από το φ. 3α μέχρι το φ. 16α. Η γραφή είναι παρόμοια με τη γραφή της επόμενης αρίθμησης. Λείπει το φύλλο που έπρεπε να φέρει τον αριθμό χ^α 203. Αυτή η αρίθμηση είναι και ένδειξη για την ύπαρξη ενός μεγαλύτερου κώδικα των πράξεων του Χοντρομάτη, από τον οποίο σώζονται σήμερα μόνο τα 16 φύλλα. Η δεύτερη αρίθμηση φέρει τους αριθμούς 1-16 και αναγράφεται πάλι μόνο στην εμπρόσθια όψη των φύλλων. Η τρίτη, φέρει τους αριθμούς 1-17ν(εγso), με υπογράμμιση, και είναι αυτή που υιοθετείται στην έκδοση του κατάστιχου. Η τέταρτη τέλος αρίθμηση, η μόνη στο δεξιό περιθώριο και στην εμπρόσθια μόνο όψη των φύλλων, είναι με ελληνικούς αριθμούς, λόγω φθοράς όμως σώζεται μόνο στα φύλλα 2 έως 6 και φέρει τα στοιχεία ρδ' ρζ[η']. Η πρώτη και η τέταρτη αρίθμηση έχουν πλήρη αντιστοιχία μεταξύ τους. Υπάρχει επίσης, μέχρι και το φ. 6β', μία αρίθμηση των τριανταπέντε πρώτων πράξεων με αραβικούς αριθμούς.

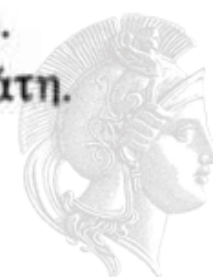
III. Οι πράξεις

Οι συμβολαιογραφικές πράξεις που περιέχονται στο κατάστιχο του Χοντρομάτη καλύπτουν ένα ευρύτατο πεδίο συναλλακτικών σχέσεων. Οι πράξεις που αφορούν σε σχέσεις οικογενειακού και κληρονομικού δικαίου, οι οποίες μαζί με τις συναφείς διαιτησίες καταλαμβάνουν συνήθως τη μισή ύλη ενός νοταριακού κατάστιχου, είναι ελάχιστες (μόνο δύο διαθήκες, κανένα προικοσύμφωνο, καμία διαιτησία). Οι πράξεις, αντιθέτως, που αφορούν σχέσεις εμπράγματος και ενοχικού δικαίου έχουν ποικιλία, μεταξύ αυτών περιλαμβάνεται ένας ασυνήθιστα μεγάλος αριθμός χρεωστικών ομολογιών. Οι πωλήσεις ακινήτων είναι ελάχιστες, ενώ υπάρχει ικανός αριθμός καλλιεργητικών συμβάσεων. Ευρύς επίσης είναι ο κύκλος των

14. Η σημείωση που βρίσκεται, όπως γράφει ο Βροκίνης "εν τη αμέσως επομένη της πρώτης σελίδι", ταυτισμένη με αυτή του φ. 2α' του κατάστιχου, οδηγεί στο ασφαλές συμπέρασμα ότι λέγοντας "σελίδες", ο Βροκίνης, εννοεί φύλλα. Έτσι λύνεται και η μικρή απορία που γεννά η λέξη "εικοσισέλιδον".

15. Δεσμίδα 7, αύξων αριθμός συμβολαιογράφου 12 (παλαιότερα 13).

16. Στο φ. 17 υπάρχει νεότερο αντίγραφο δύο πράξεων του Χοντρομάτη.

νοταριακών πράξεων που αναφέρονται σε σχέσεις εμποροναυτικού δικαίου (εμπορικές συμβάσεις, δάνεια-βλησίδια σε ναυτική εμπορία, συμπλοιοκτησία, ναυλοσύμφωνα).

Ο τρόπος που είναι καταχωρημένες οι πράξεις σε κάθε κατάστιχο σε πολλά σημεία υπακούει στη νοταριακή πρακτική, αλλά έχει και τις ιδιοτυπίες που προέρχονται κάθε φορά από τον συγκεκριμένο νοτάριο. Οι πράξεις του Χοντρομάτη είναι γραμμένες κατά χρονολογική σειρά και καμία πράξη δεν συνεχίζεται στην επόμενη σελίδα. Όταν αλλάζει η ημερομηνία, πάντοτε αλλάζει και η σελίδα. Η πρώτη πράξη κάθε νέας ημερομηνίας αρχίζει με το έτος, ημερομηνία, μήνα και ινδικτιώνα. Στις επόμενες πράξεις της ίδιας ημέρας επαναλαμβάνεται στερεότυπα η φράση "τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ". Η ημεροχρονολογία κάθε πράξης αρχίζει από το περιθώριο, υπερβαίνοντας την αριστερή στοίχιση του κειμένου. Μεταξύ των πράξεων αφήνεται κενό διάστημα δύο περίπου στίχων. Σ' αυτό το κενό σημειώνεται η τυχόν μεταγενέστερη ακύρωση, διαγραφή ή εξόφληση. Στο αριστερό μέρος της πράξεως αφήνεται αρκετό περιθώριο, στο οποίο σημειώνονται παραπομπές και άλλες ενδείξεις. Ο Χοντρομάτης δεν συνηθίζει να σημειώνει την έκδοση αντιγράφου με το "ἐβγάλθη", που μόνο μία φορά απαντά (πράξη αριθ. 27), αλλά με λεπτομερείς σημειώσεις στο περιθώριο (πράξεις αριθ. 4 και 71)¹⁷. Όλες οι πράξεις τελειώνουν με την αναφορά των ονομάτων των μαρτύρων, κατά κανόνα στη γενική, μετά από τη φράση "ὑπὸ μαρτυρίας", δεν υπάρχουν όμως ιδιόγραφες υπογραφές τους¹⁸.

Τα πρώτα δεκαέξι φύλλα (πράξεις αριθ. 1-85) είναι γραμμένα με το ίδιο χέρι, που δεν είναι πάντως γνωστό αν είναι του Χοντρομάτη, ενώ το δέκατο έβδομο φύλλο (πράξεις αριθ. 86 και 87) είναι γραμμένο με νεότερο χέρι και περιέχει αντίγραφο (κόπια) δύο πράξεων του Χοντρομάτη. Οι σημειώσεις στο περιθώριο των πράξεων αριθ. 27 και 71 προέρχονται από διαφορετικό (τρίτο) χέρι¹⁹, ενώ με άλλο χέρι είναι γραμμένη ξενόγλωσση σημείωση, στο περιθώριο της πράξεως αριθ. 6.

IV. Γλώσσα και ορθογραφία του κατάστιχου

Η γλώσσα του κατάστιχου έχει αρκετά στοιχεία του γλωσσικού ιδιώματος της

17. Στο περιθώριο ορισμένων πράξεων (αριθ. 4, 11, 16, 18, 21, 27, 30, 31, 35, 52, 56, 83 και 85) απαντά ένα σχεδιάσμα που μοιάζει με χέρι που δείχνει προς τα δεξιά ή γραφίδα από πτερό, του οποίου η σημασία δεν μπορεί να προσδιορισθεί με βεβαιότητα.

18. Στην πράξη αριθ. 61 δεν αναφέρονται καθόλου ονόματα μαρτύρων και στις αριθ. 72 και 73 παραλείπεται το "ὑπὸ μαρτυρίας".

19. Στις σημειώσεις αυτές το "παρ' ἐμοῦ νοταρίου Ἰωάννου Χοντρομάτη" πιθανόν ν' αποτελεί ένδειξη ότι είναι αυτόγραφέα του.

Κέρκυρας²⁰. Είναι η ιδιότυπη νοταριακή γλώσσα, ειδικώς στις διαθήκες, όπου περιλαμβάνονται και αρχαϊσμοί. Πρέπει πάντως να σημειωθεί ότι οι λέξεις ιταλικής προέλευσης που αφορούν ιδίως τη νομική ορολογία δέν είναι πολλές.

Το κατάστιχο είναι πολύ ανορθόγραφο²¹. Αρκετές ανορθογραφίες του είναι συχνότατες²² και πολλές λέξεις απαντώνται με διαφορετική ορθογραφία ακόμα και μέσα στην ίδια πράξη²³. Ο γραφέας γνωρίζει και χρησιμοποιεί όλα τα φωνήεντα και τους διφθόγγους, αλλά τα μεταχειρίζεται χωρίς κανόνες²⁴. Το ίδιο συμβαίνει και στον τονισμό. Πολύ συχνά δεν τονίζονται ή παρατονίζονται λέξεις και τοποθετείται ψιλή-οξεία ή δασεία-οξεία στα φωνήεντα ή στους διφθόγγους ανεξάρτητα με το αν τονίζονται, ακόμα και όταν βρίσκονται στο μέσο της λέξεως²⁵. Ιδιοτυπία του γραφέα είναι ότι παραλείπει συχνά το δεύτερο ομόηχο φθόγγο σε λέξεις με δύο συνεχόμενους²⁶, το γράμμα "ν" στο "νά", όταν η προηγούμενη λέξη τελειώνει σε "ν"²⁷ και αποδίδει λέξεις με οιονεί φωνητική γραφή²⁸.

V. Αρχές της έκδοσης

Το κατάστιχο στο σύνολό του εκδίδεται για πρώτη φορά²⁹. Οι πράξεις αρι-

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

20. Π.χ. συχνή προθετική προσθήκη του "υ" στα: μοιράζω, ισοσότητα, ισουηθισμένο, ιψηλό(=ψιλό). Βλ. και Γεράσιμου Χυτήρη, Κερκυραϊκό Γλωσσάρι. Επίμετρο: Γραμματικά στοιχεία του γλωσσικού ιδιώματος της Κέρκυρας, Κέρκυρα 21992. Το εν λόγω επίμετρο βοήθησε πολύ την παρούσα έκδοση.

21. Στα παραδείγματα που ακολουθούν στις επόμενες σημειώσεις ο πρώτος αριθμός παραπέμπει στο έγγραφο και ο δεύτερος στο στίχο.

22. Π.χ. ώμολόγεισεν: 1.2 κ.ά., παρόν σωματικός: 1.1-2 κ.ά., ούτος έσυμφόνησαν: 2.8 κ.ά., καλλά: 2.4, 5.4, 10.3 κ.ά., τόν ευγενειν: 1.3 κ.ά.

23. Π.χ. άλεξειος, άλεξειον: 6.15, 9.2-3, άλέξιος: 9.11, έξωπολων: 6.7, 61.3, έξωπολων: 51.3-4, έξωπολον: 35.4, έξόπολον: 56.3, έξόπολον: 48.3, χωράφοια: 56.4, χωραφεια: 56.5, χωραφειον: 56.5, ιάκωβον, ιάκωβων: 56.3.

24. Π.χ. εν άσθενια δηνη: 56.2, 61.1, εικίας χιμονικοις: 57.3, εισχην (=ισχύν): 72.10, κατικοί (=κατοικει): 62.2.

25. Π.χ. ευθιασην: 18.20-21, άλέξιος: 9.11, κορυφων: 13.5, ιάκωβος: 9.1, τήαυτης(=τοιαύτης): 54.6, να πιήσει: 64.4.

26. Π.χ. να πισ(η): 6.15, πισουν: 18.20 (αλλά και πιήσουν: 54.8, 72.4), ποίσι(η): 78.3, έγκιτας (=έγγυητάς): 18.33,

27. Π.χ. εισχην α πισ(η): 72.10, να όφειλουν α δίδουν: 4.20-21, 18.36, πλην α έχει: 9.5, ήγουν α λάβει: 13.8, ει δε θελήσουν α ευθιάσουν: 18.22,

28. Π.χ. γαυρόν(=γαμβρόν): 52.2, λαβάνη(=λαμβάνει): 58.10, 58.16, εν μπροτ(ης) (=έν πρώτοις): 57.6, 62.6.

29. Μόνο οι ακόλουθες πράξεις έχουν εκδοθεί μερικώς ή αποσπάσματά τους: α) Από τον Πεντόγαλο (ό.π., σ. 128-139) οι αριθμ. 4 (ως 1), 18 (ως 2) και 27 (ως 3), β) από τον

θμούνται κατά τη σειρά τους στο κατάστιχο, από 1 έως 87. Δεν αριθμείται μόνο μία διαγραμμένη αρχή πράξεως στην αρχή του φύλλου 4β'.

Στην έκδοση ακολουθούνται κατ' αρχήν οι κανόνες για την έκδοση των βυζαντινών εγγράφων³⁰, ελήφθησαν υπόψη όμως τόσο οι επιφυλάξεις που έχουν διατυπωθεί για τα προβλήματα της έκδοσης των νεώτερων ιστορικών εγγράφων³¹ όσο και η μέχρι σήμερα ακολουθούμενη από το Κέντρο πρακτική.

Παρέμεινε συνεπώς ανέπαφος ο γραμματικός και συντακτικός τύπος του κειμένου, διορθώθηκαν μόνο τα ορθογραφικά σφάλματα. Εξυπακούεται ότι οι ιδιωματικές λέξεις και τα δάνεια από την ιταλική, όπως και αν εκφέρονται, δεν αλλοιώθηκαν. Διορθώθηκε η στίξη, η οποία με τη σημερινή έννοια είναι ανύπαρκτη στο κείμενο του κατάστιχου, τα σημεία στίξεως όμως προστέθηκαν με φειδώ. Όπου κρίθηκε απαραίτητο, χρησιμοποιήθηκαν διαλυτικά και απόστροφος. Έγινε χωρισμός λέξεων που ήταν αδικαιολόγητα ενωμένες. Τέθηκαν κεφαλαία στην αρχή των φράσεων, στα αρχικά των κύριων ονομάτων, των προσώπων και στα τοπωνύμια, τόσο στα μονολεκτικά όσο και σ' αυτά που αποτελούνται από περισσότερες λέξεις. Οι υπογραφές, επειδή δεν είναι αυτόγραφες, ορθογραφήθηκαν.

Για την οικονομία της έκδοσης το κριτικό σημείο που χρησιμοποιείται για να δηλώσει την ανάλυση βραχυγραφίας τοποθετήθηκε με φειδώ, οπωσδήποτε όμως σε δύο περιπτώσεις: στα βαφτιστικά ονόματα, όταν δεν είναι δυνατόν να προσκύψει ποιο τύπο χρησιμοποιεί ο γραφέας³² και στις κατάληξεις, όταν είναι αμφίβολο αν κρατείται το τελικό ν³³. Ανάλυση βραχυγραφίας δεν επιχειρήθηκε στα ονόματα μη-

Χ. Β. Κ ό λ λ α (Η νήσος των Κορυφών τον 16ο αιώνα Από μαρτυρίες του Ιστορικού Αρχείου Κέρκυρας, Α' Υπαιθρος και Νησιά, Κέρκυρα 1994) η αριθμ. 3 (στη σ. 421), απόσπασμα της 27 (στη σ. 217), απόσπασμα της 33 (στη σ. 464), στοιχεία από την 48 (στη σ. 310), ο οποίος ίδιος επίσης σταχυολογεί πληροφορίες σε πολλά σημεία του έργου του όπως πχ. σε σημείωση της σ. 191 και γ) από το Β ρ ο κ ί ν η (ό.π., σ. 123) απόσπασμα της 7 (το ιταλικό κείμενο του περιθωρίου). Ο Α σ δ ρ α χ ά ς (ό.π., σ. 65) δημοσίευσε συμβόλαιο του 1510, το οποίο όμως δεν υπάρχει στο κατάστιχο.

30. Règles à suivre pour l' édition des actes byzantins, *Revue des études byzantines*, X (1952), Paris 1953, 124-128.

31. Προβλήματα εκδόσεως ιστορικών εγγράφων, *Μνημοσύνη*, 8(1980-1981), 317-356, όπου και "Σύντομον διάγραμμα δια την αντιμετώπισιν των προβλημάτων εκδόσεως νεωτέρων ιστορικών εγγράφων" (σ.350-356).

32. π.χ. Νικόλ(αος) ή Νικόλ(ας). Τα βαφτιστικά ονόματα, εκτός αν στην συγκεκριμένη πράξη υπάρχει αναμφισβήτητα διαφορετική εκφορά, αναλύονται με τον γνωστότερο τύπο τους π.χ. Γεώργ(ιος), Δημήτρ(ιος), Ίωάνν(ης).

33. Στην περίπτωση αυτή αναλύεται η συντομογραφία με τον τύπο της καθαρεύουσας π.χ. πᾶσ(αν), ἐσχάτ(ην), κρασ(ίν), ἀμπέλ(ιον).

νών και σε άλλες λέξεις σχετικές με τη χρονολογία, στα μέτρα, σταθμά και νομίσματα και στις λέξεις "υπό μαρτυρίας", "μάρτυρες", "παπᾶς", "χρυσᾶ".

VI. Τα ευρετήρια

Την έκδοση των πράξεων του Χοντρομάτη κατακλείουν τα ακόλουθα αλφαβητικά ευρετήρια:

α) *Ευρετήριο πράξεων.* Στο ευρετήριο αυτό παρουσιάζονται όλες οι πράξεις που εκδίδονται, κατά τον χαρακτηρισμό των εκδοτών. Επακριβής χαρακτηρισμός προϋποθέτει πλήρη νομική μελέτη των πράξεων· ως εκ τούτου συνήθως οι πράξεις χαρακτηρίζονται με την ένταξή τους σε μία ευρύτερη ομάδα πράξεων. Έτσι λ.χ. με τον όρο "χρεωστική ομολογία" χαρακτηρίστηκαν όλες οι πράξεις που μπορούν να ενταχθούν στην κατηγορία αυτή, άσχετα αν ορισμένες από αυτές θα μπορούσαν να χαρακτηρισθούν και ως δάνειο, προστύχι κ.λπ. Στην περίπτωση των αγροληψιών, των εμφυτεύσεων και των άλλων σχετικών συμβάσεων, όποια ονομασία και αν έχουν (συγκράτεια, κανισκεψιά, σολιάτικο), οι χαρακτηρισμοί δίνονται με κάθε επιφύλαξη και σε περίπτωση αμφιβολίας προτιμάται ο γενικός χαρακτηρισμός "αγροτικές συμβάσεις".

β) *Ευρετήριο νομικών όρων και λέξεων.* Στο ευρετήριο αυτό λημματογραφούνται νομικοί όροι και λέξεις κατ' επιλογήν, με άξονα τη χρησιμότητα των όρων για τον μελετητή των εγγράφων. Για να αποφευχθεί η άσκοπη επιβάρυνση του ευρετηρίου, όταν μία λέξη ή νομικός όρος απαντάται πολύ συχνά, χρησιμοποιείται η συντομογραφία "κ.ά." ακολουθούμενη από το πρώτο χωρίο στο οποίο βρίσκεται η εν λόγω λέξη.

γ) *Ευρετήριο ονομάτων.* Στο ευρετήριο αυτό λημματογραφούνται όλα τα ονόματα. Τα ονόματα των γυναικών εντάσσονται στο επώνυμο του συζύγου ή στο πατρικό τους, αλλά παραπέμπεται και στο βαφτιστικό τους. Στο κατάστιχο απαντώνται πολλά εβραϊκά ονόματα, τα οποία εντάσσονται αλφαβητικά με βάση την πρώτη λέξη του ονόματός τους. Το προτακτικό "δε"(de) ενσωματώνεται ως πρώτο συνθετικό σε όλα τα επώνυμα.

δ) *Ευρετήριο τοπωνυμίων.* Στο ευρετήριο αυτό περιλαμβάνονται όλα τα τοπωνύμια, αλλά και οι εκκλησίες, οι μονές και οι ενορίες υπό το λήμμα "άγιος".